

บทที่ 1

บทนำ

สภาพภูมิประเทศโดยทั่วไป ของภาคเหนือตอนบนของประเทศไทยประกอบไปด้วยภูเขาและเทือกเขาสูงทอดแนวยาวในแนวเหนือใต้ ภูมิประเทศบริเวณที่ราบมีความสูงจากระดับน้ำทะเลโดยเฉลี่ย 160 – 500 เมตร จากบริเวณที่ราบขึ้นไปจะเป็นที่ลาดเชิงเขาและบริเวณภูเขาสลับซับซ้อน สูงต่ำแตกต่างกันโดยมีความสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 150 – 170 เมตร และมากกว่า 700 เมตร จนถึงระดับเกินกว่า 1,000 เมตร ขึ้นไปตามลำดับ โดยในภูมิภาคนี้ คอยอินทนนท์เป็นยอดดอยที่สูงระดับ 2,565.3341 เมตร หรือประมาณ 8,530 ฟุต จากระดับน้ำทะเล (สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน), 2550)

พื้นที่ของภาคเหนือตอนบนสามารถแบ่งลักษณะพื้นที่ได้เป็น 3 ลักษณะ คือ

1. พื้นที่ที่มีความสูงจากระดับน้ำทะเลไม่เกิน 400 เมตร คิดเป็นร้อยละ 8.91 ของพื้นที่
2. พื้นที่ที่มีความสูงจากระดับน้ำทะเล 400 – 700 เมตร คิดเป็นร้อยละ 29.91 ของพื้นที่
3. พื้นที่ที่มีความสูงจากระดับน้ำทะเลตั้งแต่ 700 เมตรขึ้นไป คิดเป็นร้อยละ 61.18 ของพื้นที่ (ภาคเหนือตอนบนในที่นี้ หมายถึง พื้นที่ใน 9 จังหวัด ประกอบด้วย เชียงใหม่ เชียงราย พะเยา ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน แม่ฮ่องสอน และตาก) (สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง องค์การมหาชน, 2550)

โดยเฉพาะในบริเวณที่มีความสูงเหนือระดับน้ำทะเลมากกว่า 700 เมตร ขึ้นไปจัดเป็นพื้นที่สูงเป็นแหล่งน้ำลำธาร ป่าไม้ ที่สำคัญของประเทศ และเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของหลายชนเผ่า เช่น กะเหรี่ยง ม้ง (แม้ว) อาข่า (อิก้อ) ลีซู (ลีซอ) มูเซอ (ลาหู่) เย้า (เมี่ยน) ส่วนใหญ่เป็นดินร่วนปนทราย ค่อนข้างเหนียว การยึดเกาะของดินค่อนข้างต่ำ ง่ายต่อการพังทลาย อุณหภูมิเฉลี่ยประมาณ 20 องศาเซลเซียส สภาพพื้นที่มีความลาดชันสูงและประมาณน้ำฝนมีมากในพื้นที่สูง เมื่อการใช้ทรัพยากรในพื้นที่อย่างผิดๆ จึงทำให้ปัญหาเกิดขึ้นมากกว่าบนที่ราบสูงโดยทั่วไป อีกทั้งยังราษฎรส่วนใหญ่เป็นชาวเขา ซึ่งมีสภาพความเป็นอยู่ล้าหลัง อดอยาก ด้อยการศึกษา อันที่จะก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ ขึ้นมากมาย ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง เช่น ปัญหาการทำงาน ทรัพยากรธรรมชาติ ปัญหาความมั่นคง ปัญหาความยากจน ปัญหาสุขภาพอนามัย ปัญหาการเพิ่มของประชากร และปัญหาด้านการศึกษา เป็นต้น ปัญหาต่างๆ ทุกปัญหามีความเกี่ยวเนื่อง เชื่อมโยง และเป็นสาเหตุซึ่งกันและกัน

ชาวเขาเหล่านี้ต้องเผชิญกับปัญหาต่างๆ ตั้งแต่ปัญหาที่เขาเป็นผู้ก่อตั้งขึ้นเองจากการทำการเกษตรบนพื้นที่สูงแบบดั้งเดิม หรือปัญหาที่มีสาเหตุมาจากข้อจำกัดภายใต้ นโยบายความมั่นคงของชาติ เป็นการยากมากที่จะให้ชาวเขาเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตอันเก่าแก่ของตน

งานพัฒนาชาวเขาเป็นงานที่ค่อนข้างยาก เพราะเป็นงานที่ต้องการความละเอียดอ่อน ความพร้อมในด้านต่างๆ การสังเกต ซึ่งเจ้าหน้าที่ส่งเสริมต้องมีความรู้พื้นฐานที่แท้จริงเกี่ยวกับลักษณะทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และระบบความสัมพันธ์ของชาวเขา เจ้าหน้าที่ส่งเสริมต้องมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี มีความตั้งใจ ความจริงใจในการช่วยเหลือ การแก้ไขปัญหาต่างๆ มีการเลือกใช้วิธีการต่างๆ ที่เหมาะสม อีกทั้งต้องมีการประสานงานที่มีประสิทธิภาพด้วย

อนุชา ศรีมา (2540:1) ได้กล่าวถึงชาวเขาว่าเป็นการยากที่จะเข้าถึงชาวเขาเพื่อที่จะชักชวนให้ชาวเขาเปลี่ยนระบบการเพาะปลูกแบบดั้งเดิม คือการปลูกพืชแบบใช้พื้นที่เลื่อนลอย หมุนเวียนพื้นที่ เจ้าหน้าที่ส่งเสริมจะต้องมีเทคนิค และมีคุณสมบัติพิเศษในการที่จะทำงานร่วมกับชาวเขาเอง และต่อลักษณะพื้นที่อันเป็นที่อยู่อาศัยของชาวเขายังมีวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม

ปัญหาการวิจัย

“โครงการหลวงได้เริ่มขึ้นเป็นกิจกรรมที่เล็กๆ ซึ่งไม่เป็นโครงการ แต่เป็นการไปเที่ยวมากกว่า คือ ไปเที่ยวตามหมู่บ้านต่างๆ ก็ได้เห็นว่า ควรที่จะช่วยประชาชนในการอาชีพ จึงได้นำสิ่งของไปให้เขาเพื่อที่จะพัฒนาการอาชีพของชาวบ้าน ต่อมาก็ได้เพิ่มขึ้น มีผู้เชี่ยวชาญและหน่วยงานราชการได้เข้ามาช่วยและมีคนส่วนหนึ่งช่วยเพื่อที่จะให้เกิดการส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนดีขึ้นต่อมาได้มีการร่วมมือของทางองค์กรต่างประเทศตลอดจนรัฐบาลต่างประเทศด้วย จึงขึ้นมาเป็นโครงการที่เรียกว่า “โครงการหลวง”

พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 รับสั่งที่พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน เมื่อวันที่พฤหัสบดีที่ 24 กุมภาพันธ์ 2537

จุดกำเนิดของโครงการหลวง ย้อนหลังไปเกือบ 40 ปี เมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จแปรพระราชฐานไปจังหวัดเชียงใหม่ ทรงเสด็จขึ้นไปเยี่ยมราษฎรบนคอกต่างๆ ทรงพบเห็นสภาพความแร้นแค้น และยากไร้ ของชาวเขา ที่ดำรงชีพอยู่ด้วยการปลูกฝิ่น และถางป่าเผาป่าเพื่อทำไร่เลื่อนลอย ไม่มีที่ทำกินเป็นหลักแหล่ง โยกย้ายไปเรื่อยๆ ป่าต้นน้ำลำธารถูกทำลายเป็นจำนวนมาก

สิ่งที่พระองค์ทรงพบเห็นในครั้งนั้น ทำให้พระราชทานแนวพระราชดำริ และพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ตั้งโครงการหลวงขึ้นในปี พ.ศ. 2512 เพื่อพัฒนาเกษตรบนที่สูง ลดการปลูกฝิ่น และอนุรักษ์ป่าต้นน้ำลำธาร โดยมีพระประสงค์จะช่วยเหลือนราษฎรชาวไทยภูเขาให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น “เรื่องที่จะช่วยชาวเขา และโครงการเขานั้น มีประโยชน์โดยตรงกับชาวเขา เพื่อส่งเสริม และ สนับสนุนให้ชาวเขามีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น สามารถเพาะปลูกสิ่งที่เป็นประโยชน์ และเป็นรายได้ให้กับเขาเอง จุดประสงค์อย่างหนึ่ง คือ มนุษยธรรม หมายถึงให้ผู้ที่อยู่ในถิ่นทุรกันดาร สามารถมีความรู้พุงตัว มีความเจริญได้ อีกอย่างหนึ่งเป็นเรื่องช่วยในทางที่ทุกคนเห็นว่า ควรจะช่วยเพราะเป็นปัญหาใหญ่ คือ ปัญหาเรื่องยาเสพติด ถ้าช่วยชาวเขาปลูกพืชที่เป็นประโยชน์บ้าง เขาจะเลิกปลูกยาเสพติด คือ ฝิ่น ทำให้เห็นนโยบายการระงับ การปราบปรามการปลูกฝิ่น และค้าฝิ่น ได้ผลดี อันนี้เป็นผลอย่างหนึ่ง อีกอย่างหนึ่งคือชาวเขาตามที่รู้ เป็นผู้ทำการเพาะปลูกโดยวิธีไม่ถูกต้อง ถ้าพวกเราทุกคนไปช่วยเขา ก็เท่ากับช่วยบ้านเมืองให้มีความดี อยู่ดี กินดี และปลอดภัย ได้อีกทั่วประเทศ ถ้าสามารถทำโครงการนี้สำเร็จ ให้ชาวเขาอยู่เป็นหลักแหล่ง และสนับสนุนนโยบายจะรักษาป่าไม้ รักษาดินให้เป็นประโยชน์ต่อไป และยั่งยืนมาก”

พระราชดำรัสที่พระราชทานแก่ผู้เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทเมื่อวันที่ 10 มกราคม 2517 ถึงเหตุผลที่ว่าทำไมต้องช่วยชาวเขา ที่คณะเกษตรศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ในครั้งนั้น เปรียบเสมือนนโยบายสำคัญของโครงการปลูกพืชทดแทนฝิ่น โครงการแรกของโลก ที่เริ่มต้นขึ้นอย่างเต็มตัวหลังจากนั้น

จากโครงการเล็กๆ ที่มีคนทำงานในระยะเริ่มแรกไม่กี่คน เริ่มขยายใหญ่และกว้างขวางขึ้น มีหน่วยงาน กรม กองต่างๆ ของรัฐ อาสาสมัคร ผู้เชี่ยวชาญทั้งในและต่างประเทศ เข้ามาช่วยกันทำงาน ประสานงานกันมากขึ้น จึงมีพระราชดำริ จัดตั้งเป็นมูลนิธิโครงการหลวงขึ้นเมื่อปี 2535 เพื่อให้เป็นองค์กรนิติบุคคล มีกฎหมายรองรับ มีระบบการบริหารจัดการอย่างมืออาชีพสามารถทำงานได้อย่างต่อเนื่องมั่นคง

ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงม่อนเงาะ เป็นหน่วยงานหนึ่งในมูลนิธิโครงการหลวง ก่อตั้งขึ้นในปี 2528 หม่อมเจ้าภีศเดช รัชนี องค์ประธานมูลนิธิโครงการหลวง ได้มีรับสั่งให้เจ้าหน้าที่เดินทางไปตรวจสภาพพื้นที่หมู่บ้านม่อนเงาะ ตำบลเมืองเก่า อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อแก้ปัญหายาเสพติดในพื้นที่โดยส่งเสริมให้ปลูกพืชอื่นที่มีรายได้ทัดเทียมหรือดีกว่าการปลูกฝิ่น มีการสนับสนุนการใช้พื้นที่ขนาดเล็กให้มีประสิทธิภาพสูงสุดเพื่อลดการตัดไม้ทำลายป่า ทำไร่เลื่อนลอย ตลอดจนส่งเสริมการรวมกลุ่มในการประกอบอาชีพให้ชาวเขามีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ปัจจุบันโครงการหลวงม่อนเงาะ ก่อตั้งมาเป็นเวลา 24 ปี มีเกษตรกรชาวเขา 5 ชนเผ่า ได้แก่ ฝิ่นเมือง ม้ง เย้า ลีซอ และจีนฮ่ออาศัยอยู่ในพื้นที่ และได้ตัดไม้ทำลาย

ป่าเพื่อทำไร่เลื่อนลอยด้วยการปลูกฝิ่น และพืชไร่ทุกปี สภาพความเป็นอยู่ที่ยากจน ซึ่งเกษตรกรในพื้นที่มีรายได้ที่แตกต่างกันอย่างมากระหว่างพื้นที่ จึงจำเป็นต้องทำการศึกษาว่า การดำเนินงานเพื่อพัฒนาส่งเสริมอาชีพทางการเกษตรตลอดจนการให้คำแนะนำต่างๆ จากเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรของศูนย์พัฒนาโครงการหลวงม่อนเงาะนั้น มีประโยชน์ที่จะได้รับการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมของศูนย์ฯ มากน้อยเพียงใด และเกษตรกรในพื้นที่ที่มีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมของมูลนิธิโครงการหลวง ในกรอบ 4 ด้าน คือ 1) ด้านการร่วมค้นหาปัญหา 2) การร่วมวางแผนตัดสินใจ 3) การร่วมดำเนินกิจกรรม และ 4) ด้านการติดตามและประเมินผล มากน้อยเพียงใด ทั้งนี้ก็เพื่อประกอบการพิจารณาในการวางแผนพัฒนาให้สอดคล้องกับความต้องการของเกษตรกรชาวเขาต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของเกษตรกรชนเผ่าในการดำเนินกิจกรรมของศูนย์พัฒนาโครงการหลวงม่อนเงาะ มีวัตถุประสงค์การวิจัยเฉพาะในด้านต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. เพื่อศึกษาลักษณะส่วนบุคคล เศรษฐกิจ และสังคม ของเกษตรกรในพื้นที่ ที่มีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมของศูนย์พัฒนาโครงการหลวงม่อนเงาะ
2. เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการดำเนินกิจกรรมของศูนย์พัฒนาโครงการหลวงม่อนเงาะ
3. เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วม ของเกษตรกรในการดำเนินกิจกรรมของศูนย์พัฒนาโครงการหลวงม่อนเงาะ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ผลของการวิจัยในครั้งนี้จะเป็นประโยชน์ต่อหน่วยงานและบุคคลที่เกี่ยวข้องดังนี้

1. เพื่อนำข้อมูลดังกล่าวมาใช้เป็นแนวทางในการกำหนดพิจารณา นโยบายและปรับปรุงการวางแผนพัฒนาส่งเสริม เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพของเกษตรกรในพื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงที่อื่นๆ ให้สอดคล้องกับการดำเนินงานของมูลนิธิโครงการหลวงต่อไป
2. ผลการวิจัยนี้จะเป็นประโยชน์ต่อผู้บริหาร ผู้ประสานงาน ตลอดจนเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานในมูลนิธิโครงการหลวง เพื่อใช้เป็นแนวทางในการดำเนินงานตามเป้าหมาย เกิดประโยชน์สูงสุดแก่เกษตรกรในพื้นที่มูลนิธิโครงการหลวงรับผิดชอบ

3. เพื่อเป็นประโยชน์ต่อนักศึกษา นักวิจัย และผู้สนใจ ที่ต้องการศึกษาเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการดำเนินกิจกรรมของมูลนิธิโครงการหลวง เป็นแนวทางประกอบการค้นคว้า และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องต่อไป

ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เพื่อศึกษาเฉพาะเกษตรกรในเขตรับผิดชอบของโครงการหลวงม่อนเงาะ จำนวน 503 ครัวเรือน มุ่งศึกษาเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการดำเนินกิจกรรม นโยบายและแผนงานของมูลนิธิโครงการหลวง ซึ่งศึกษาเป็นระยะเวลาทั้งสิ้น 10 เดือน คือตั้งแต่เดือน มิถุนายน 2553 ถึงเดือน มีนาคม 2554

นิยามศัพท์ปฏิบัติการ

มูลนิธิโครงการหลวง หมายถึง มูลนิธิของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวซึ่งใช้พระราชทรัพย์ส่วนพระองค์เพิ่มพูนด้วยเงินสนับสนุนจากรายการ รัฐบาลไทย และต่างประเทศ เข้ามาช่วยกันทำงาน ประสานงานกันมากขึ้น จึงมีพระราชดำริ จัดตั้งเป็นมูลนิธิโครงการหลวงขึ้นเมื่อปี 2535 เพื่อให้เป็นองค์กรนิติบุคคล มีกฎหมายรองรับ มีระบบการบริหารจัดการอย่างมืออาชีพสามารถทำงานได้อย่างต่อเนื่องมั่นคง

ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงม่อนเงาะ หมายถึง โครงการพระราชดำริศูนย์พัฒนาโครงการหลวง ที่ดำเนินงานตามนโยบายมูลนิธิโครงการหลวง โดยดำเนินงานจัดกิจกรรมในเขตพื้นที่ ครอบคลุม 3 ตำบล 7 หมู่บ้าน 17 กลุ่มบ้าน ในอำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ คือบ้านม่อนเงาะ บ้านกายน้อย บ้านเมืองก่าย บ้านเหล่า บ้านกิ้วบัวฮา บ้านออบ บ้านฮ่อมเฮี้ยะ บ้านกิ้วป่าหอบ บ้านผาหมอน บ้านห้วยตองก่าย บ้านปางยาง บ้านสบก่าย บ้านห้วยน้ำเย็น บ้านผาแตก บ้านปงตอง บ้านก่ายโค้ง บ้านสามสบ

เกษตรกร หมายถึง ผู้ที่อยู่ในครอบครัว ผู้มีอาชีพการเกษตรเป็นหลัก หรือประกอบอาชีพทางการเกษตรควบคู่กับอาชีพอื่น ที่อยู่ในพื้นที่รับผิดชอบของศูนย์พัฒนาโครงการหลวงม่อนเงาะ

เกษตรกรชนเผ่า หมายถึง ชนเผ่าพื้นเมือง ม้ง เชา ติซอ และจีนฮ่อ เกษตรกรบนพื้นที่สูงที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงม่อนเงาะ และเป็นกลุ่มบุคคลเป้าหมายที่จะศึกษา

การมีส่วนร่วม หมายถึง การแสดงออกหรือบทบาทของเกษตรกรที่เข้าไปเกี่ยวข้องเพื่อมีส่วนร่วมในการดำเนินงานและสนับสนุนกิจกรรมต่างๆ ของศูนย์พัฒนาโครงการหลวงม่อนเงาะ ได้แก่ การมีส่วนร่วมค้นหาปัญหาและวางแผนตัดสินใจการร่วมดำเนินกิจกรรม และการติดตามประเมินผล

การร่วมวางแผนตัดสินใจ หมายถึง การแสดงความคิดเห็นร่วมกัน การตัดสินใจแก้ปัญหา และการวางแผนการดำเนินกิจกรรมร่วมกัน

การมีส่วนร่วมดำเนินกิจกรรม หมายถึง เกษตรกรมีส่วนร่วมในการติดต่อประสานงานกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ การหาทุน การช่วยแรงงาน การปรึกษาหารือ การเข้ารับการศึกษาอบรม การถ่ายทอดความรู้ การประชาสัมพันธ์ การเข้าร่วมประชุมในพื้นที่ และนอกสถานที่ ที่หน่วยงาน ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงม่อนเงาะกำหนด

การมีส่วนร่วมติดตามประเมินผล หมายถึง เกษตรกรติดตามผลด้วยตนเองหรือร่วมกับกลุ่มของเกษตรกรการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างเกษตรกรภายในกลุ่ม หรือการศึกษาดูงานในระหว่างกลุ่ม เพื่อเปรียบเทียบความสำเร็จของกิจกรรมที่กระทำ

ลักษณะส่วนบุคคล เศรษฐกิจ และสังคม หมายถึง ลักษณะต่างๆ ทางกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคม ได้แก่ เพศ อายุ สถานภาพสมรส ระดับการศึกษา รวมทั้งรายได้ ที่มีผลถึงความ เป็นอยู่ของเกษตรกร ที่มีส่วนร่วมกับศูนย์พัฒนาโครงการหลวงม่อนเงาะ